

"DESPOTİZME KARŞI OMUZ OMUZA"

Marx ve Weber'de Doğu Toplumlari

Lütfi Sunar

Herhangi bir sosyoloji tarihi kitabını açan birisi Marx ve Weber'in sosyolojinin iki karşıt ucu olarak konumlandırıldığını görür. Özellikle Weber'in Marx'ın karşısına konumlandırılması ve Marksizm'e bir cevap olarak sunulması sosyolojik teoride önemli bir yere sahiptir.

Ancak Marx ve Weber'in sosyolojilerinin esas amacı bu karşıtlık ekseninde anlaşılabilir. Zira karşıtlık tezleri onların siyasî düzlemde farklılaşan bakış açılarına odağa taşır. Marx ile Weber'in sosyolojik çözümlerinin esas amacı modern toplumun gelişiminin ve karakterinin açıklanmasıdır. Bu açıklama sürecinde Doğu toplumlarına dair incelemeler her ikisinde de önemli bir konumdadır. Onlar, Şarkiyatçı incelemelerin kendilerine sağladığı imkânlar çerçevesinde, Antik Yunan'dan beri Batı'da Doğu'yu tanımlarken başvurulan despotizm tezlerini merkeze alarak Doğu toplumları üzerinden Batı'yı tanımlamaya çalışmıştır.

Şark despotizmi

Marx'ın toplum çözümlemesi üretim biçimlerinin toplum biçimlerini belirlediği fikri etrafında şekillenir. Ona göre insanlık tarihinin gelişiminin temelinde iktisadî alanda gerçekleşen değişimler bulunmaktadır. Siyasî, sosyal ve hukukî alanlardaki değişimler bunların birer yansımasıdır. Marx, bu çerçevede insanlık tarihinde dört üretim biçimi temelinde dört toplum biçiminin ortaya çıktığını düşünmektedir. Batı toplumlarını başlangıçtan itibaren değişen ve gelişen Antik üretim biçimi, Feodal üretim biçimi ve Kapitalist üretim biçimi çerçevesinde incelerken, Doğu toplumlarını tarih boyunca değişmeden gelen Asya tipi üretim tarzı çerçevesinde ele almıştır. Kendinden önceki toplum

Marx ile Weber'in sosyolojik çözümlemelerinin esas amacı modern toplumun gelişiminin ve karakterinin açıklanmasıdır. Bu açıklama sürecinde Doğu toplumlarına dair incelemeler her ikisinde de önemli bir konumdadır.

tasniflerinden daha radikal bir biçimde Doğu toplumlarını tarihsel gelişmeden dışlayan bu açıklama biçimi ilerlemeci bir tarih görüşü üzerine temellenmektedir. Marx'a göre, insanlığın doğa üzerinde egemenlik tesisi ve böylece ilerlemiş toplumsal biçimler kurmasına yol açan dinamik Batılı üretim biçimleri karşısında Doğulu üretim biçimi durağandır ve tarihsel bir değişim imkânından, dolayısıyla bir tarihten yoksundur.

Marx, Doğu toplumlarına dair incelemelerini dönemin sınırlı ve zayıf şarkiyatçı kaynaklarından hareketle yapmıştır. Bu çerçevede Marx'ın temel tezi Aydınlanma döneminden beri Doğu toplumlarının açıklanmasında yoğun bir biçimde kullanılan 'şark despotizmi' tezleri çerçevesinde oluşmuştur. Ona göre coğrafi şartlar sebebiyle toprakta sulama ve büyük bayındırlık hizmetlerinin görülmesi ihtiyacı Doğu toplumlarında despotik devletin mutlak egemenliği ile neticelenmiştir. Bu hizmetlerin görülmesi karşısında mülkiyet despota aittir. Özel mülkiyet olmadığı için tarihsel değişimin dinamiğini sağlayan toplumsal sınıflar oluşmamıştır. Böylece durağan bir toplum biçimi ortaya çıkmıştır.

Marx'ın Doğu toplumları hakkındaki bu incelemesinin iki amacı vardır. Bunlardan ilki muhtemel bir Avrupa devrimini etkilemesi bakımından Doğu toplumlarındaki gelişmelerin ele alınmasıdır. Bu çerçevede Marx, Hindistan, Çin, Rusya ya da Osmanlı'daki herhangi bir gelişmeyle bunun Avrupa dengelerine etkisi bakımından ilgilenmiştir. Marx'a göre insanlığın geleceği açısından esas önemli gelişmeler modern toplumda gerçekleşmektedir. Diğerleri ise ancak onu etkiledikleri oranda dikkate ve incelemeye değerdir.

Marx'ın Doğu toplumlarına dair çözümlerinin esas amacı modern

topluma dair açıklamalarında ihtiyaç duyduğu karşıt modeli kurmaktadır. Her toplumsal biçimin öncekinin rahminde olgunlaştığı düşüncesi ile Marx kapitalizmin incelenmesinden hareketle Doğu toplumlarını modern topluma attıklarıyla zıt özelliklerle donatmıştır. Böylece Marx dönemin düşüncesine paralel bir biçimde moderniteyi açıklamak için Doğu'yu araçsal bir biçimde kullanmaktadır.

Akılçılışma

Marx'ın karşıt bir model oluşturmak maksadıyla yaptığı bu sınırlı incelemelere karşın, Weber, "yalnızca Batı'da, evrensel bir anlamlılık ve ampirik geçerliliğe sahip gelişmenin tarihsel çizgisi"ni belirleyen kültürel olguları açıklamak üzere çok boyutlu bir şekilde Batı dışı uygarlıkların incelemesine girişmiştir. Çin, Hint ve Antik Mezopotamya toplumları hakkındaki müstakil incelemelerini değişik yerlerde İslam toplumları hakkındaki değerlendirmeleri tamamlamaktadır.

Çok geniş zaman dilimi ve coğrafyadaki bir karşılaştırmayı gerçekleştirebilmek için Weber eksene alınabilecek temel özellikler belirlemiştir. Batı'nın belirleyeni ve ayırt edeni olarak akılçılışmayı ve Doğu'nun belirleyeni ve ayırt edeni olarak da şark despotizmi tezleri etrafında geliştirdiği patrimonyalizmi eksene almaktadır. Ona göre, Batı toplumlarında Yunan, Roma, Yahudilik ve Hristiyanlığın münhasır özelliklerinden kaynaklanan ve diğerlerinde görülmeyen bir akılçılışma söz konusudur. Şartların seçmeci bileşiminin bir neticesi olan bu akılçılışma Batı dışında mevcut değildir.

Doğu'da değişik alanlarda daha ileri düzeyde akılçılışmalar gerçekleşse de, bu gelişmeler ya başka

etkenlerce durdurulmuş ya da Batı'daki gibi bir bileşim meydana getirmemiştir. Zira, Doğu toplumlarında coğrafi şartlara bağlı olarak ortaya çıkan yapay sulamaya dayalı tarım yapma ihtiyacı ile oluşan merkezî siyasî aygıtın getirdiği bürokratikleşme, patrimonyalizmi doğurmuştur. Kendisinden sonraki tüm gelişmeleri etkileyen patrimonyalizm, Doğu'yu tüm akılçılışma imkânlarından mahrum bırakmıştır. Böylece Weber, akılçılışma ve patrimonyalizm etrafında birbirine zıt iki ideal tip formüle etmiş ve bunların karşılaştırması ile Batı'nın benzersizliğini ifade etmiştir.

Modernite inancı

Weber'i bu geniş kapsamlı karşılaştırmalara yönelten etken dönemin kültürel dünyasında moderniteye karşı oluşan inanç kaybıyla mücadele isteğidir. 20. yüzyılın ilk on yılı biterken sanatçılardan başlayarak entelektüel ortamlarda Nietzscheci bir kötümserlik ve moderniteye karşı bir inanç kaybı yaygınlaşmaktadır. Moderniteye olan inancı tazelemek amacıyla modern toplum biçiminin benzersizliğini ve dünya-tarihsel konumunu göstermeyi kendisine temel görev addettiğini dile getiren Weber, bunu gerçekleştirmek üzere akılçılışmanın neden Batı dışı toplumlarda meydana çıkmadığı sorusu etrafında Doğu toplumlarını incelemiştir.

Sorunun bu olumsuz karakteri onun yaklaşımını belirlemiştir. Seçmeci bir şekilde kendi delillerini oluşturarak modern toplum biçiminin temeli olan akılçılışmanın sadece Batı'da ortaya çıktığını ve modern toplumun biricikliğini göstermeye çabalamıştır.

Doğu'lu öteki

Marx ve Weber'in Doğu toplumlarına yaklaşımlarının bu kısa çözümlemesi dahi onların sosyolojinin iki kutbu olarak konumlandırılmayacaklarını gösterir. Marx ile Weber'in sosyolojilerinin esas meselesi modern Batı toplum biçimini açıklamaktır. Modern toplumun gelişimine dair farklı açıklamalara ve geleceğine dair farklı bakış açısına sahip olsalar da ona biçtikleri tarihsel rol benzerdir. İnsanlığın kendisini gerçekleştirme imkânını Doğu toplumlarının tarihsel konumunun gözden düşürülmesi aracılığıyla modern Batı toplumlarına tahsis ederek Antik Yunan'dan itibaren kendisini Doğu'lu öteki üzerinden tanımlayan Batı geleneği içerisinde yerlerini almaktadırlar. ▼

marksizm
2012

**mücadele
dolu
20 yıl**

19-23 Nisan 2012 • Taksim Hill Hotel

marksizm2012.org